

KAPUNDUT BALI

'No ... ning ... no ... ning ...' rengeng-rengeng tembang dandang-gula pupuh kang kaping telu wis sigeg, banjur nembang manèh karo nyambut gawé amrih ora kécokan rasa pegel-pegel. Nanging durung olèh sapada kepeksa kandeg. Dibengoki bojoné sing metu dalan papringan, pinggir désa.

'Kang! Laut sik, sarapan!'

Paidi mléngak. Mripaté nyawang bojoné anggoné gentéyotan ngindit senik, mandeg galengan amba pener ngisor pring ori sing katon édum. Sing wadon saiki genti nyawang sing lanang anggoné ipyak-ipyik wisuh banyu lèrlèran sawah. Panyawangé mandeg nalika meruhi bojoné jumangkah marani papan dunungé lungguh, nyandhing senik isi sarapan.

'Adang tiwul pa?'

'Enggih. Karéné seberuk wingi kula dang sepalih. Lawuhé gerèh. Ajeng nganggé klapa mboten onten sing dikèngkèn mènèk. Lananga ngoten,' celaṭuné sing wadon.

'Lha Saliya nyang ngendi?'

'Criyos ngarit teng mbulak kilèn ngrika.'

'Lha sekésuk weḍusé dipakani apa?'

'Lha enggih damèn satekem turahan wingi nika dipyur-pyuri banyu sareng keḍik. Sajaké bèn doyan weḍusé,' Sainem lapuran karo ḍuḍah-ḍuḍah senik. Sing lanang meneng, nanging pikiré ribut bab weḍus sing mung dipakani damèn.

'Cah kok lé ra nggenah. Gèk wataké nyambi kluyuran pisan,' grenengé.

Tiwul wis dipenak-penak kabuntel goḍong jati. Déné gerèh lan sambelé diwadahi cowèk cilik.

'Pun, kang, mang sarapan.'

'Lha kowé gak sarapan pisan?'

'Niki napa bagéyan kula. Kula slempiti uyah sekeḍik nggèn lempitan goḍong. Telung ndina niki kula kok kepéngin sing asin-asin,' kanḍané Sainem karo nguncalaké goḍong reged menyang kalèn sandingé. Paidi unjal ambegan nahan pulukan, welas nyawang bojoné sing enat-enet kabotan weteng.

'Sambelé niku mang telasné mawon, rak krasa seger.'

'He-eh! Arepa mung sambel bawang, nèk sing nguleg bojo rasané kok ya tumus nyang balung sungsum,' Paidi mbebéda.

Sing dialem mecucu, lèrèn olèhé muluk, kepéngin njiwit rada rikuh, banjur disambung pitakon liya: 'Njing yèn bocah niki lair,' karo ngelus-elus wetengé nerusi gunem, 'sampéyan pilih lanang napa wadon?'

'Lanang ngono! Yèn wadon rak gelis tuwa. Aku wegah yèn durung tuwuk seneng wis diundang simbah.'

'Iyaaah . . . ! Kakang ki lho! Kula niki takon tenan kok slirané sing mangsuli sak-kecandaké.'

'Mulané mengko ñisik. Aku tak ngentèkaké pulukan.'

Paidi mangap amba, driji lima mlebu lambé kabèh. Sainem nyawang gemes. Kumudu nggablog.

'Upama pitakonmu mau tak-balèkaké nyang kowé, pilih apa?'

'Yèn kula pilih lanang.'

'Paða yèn ngono,' cepet Paidi awèh wangsulan.

'Lha jenengé sinten?'

'Anu . . . anu! Pénaké digolèkaké sing apik, kaya jenengé wong kuṭa. Mbésuk yèn gedé bèn dadi wong kuṭa. Ora kaya bapaké, boḍo longa-longo.'

'Lha . . . nggih sinten? Anu baé, dijenengaké Bambang, kaya putrané pak ñansèk.'

'Wiyah . . . wiyah! Kaṭik lé geḍi. Kula luwih sreg yèn nganggé jeneng Suyata ngoten mawon. Yèn mbésuk dadi ñokter, undang-undangané ñokter Suyata, lho rak patut ta?'

'Lha nèk kebeneran diparingi wadon?'

'Waaah . . . enggih! Pun ah, kula mantuk sik. Dirembug mengké mawon kalih mapan tilem! Wau kula ramban mbayung. Mengké dikulubaké nggih?'

Paidi mantuk ngiyani. Mripaté manteng. Sainem genṭeyotan nginḍit senik mulih liwat ngisor barongan ori, mlebu désa.

'Ah, mesakaké bojoku, bobotané wis tuwa,' batiné Paidi karo ambegan lanḍung. Dèwèké ora éling manawa wayahé wis jam sewelas awan, kela-duk gegojègan mau.

Kliṭih-kliṭih Paidi bali napakaké sikil ing lèrlèran sawah sing mung sakeḍok, warisan saka wong tuwané sing tinggal ndonya wiwit Paidi bubar selapan anggoné jejoḍoan. Tangané mbabitaḱé doran pacul, ngolak-alik lèrlèran karebèn lumer lan énggal bisa ditanduri. Kanggo ngoyak répot bebarengan lan lèké si jabang bayi sing wis wanci! Déné rengeng-rengeng maskumambang bali manèh ngiring wiramané angin sumilir lan kumresegé goḍong-goḍong pring ori pager désa ngiras kanggo

tamèng sumelèté srengéngé sing nylomodi geger.

Rampung malik lemah, Paidi nglempengaké galengan sisih lor ceḍak kalènan. Kala-kala tangané ngrogoh lèng, metuné wis nyeketem yuyu sing banjur dipreṭesi diklumpukaké dadi siji.

‘Laut ra, lé?’

Paidi kagèt. Wong lanang tuwa aruh-aruh karo manggul waluku.

‘Wis mèh beḍug, lé.’

‘Nggih, wa,’ Paidi wangsulan, ‘sekedap malih.’

‘Bareng wé ya, tak-entèni,’ pak Truna mandeg.

‘Siwa mboten kesesa?’

‘Ngiras ngaso kok, lé,’ walukuné dilèrèh saka punḍak. Pak Truna lungguh selonjor.

‘Yèn ngoten sareng sakniki mawon nggih saé.’

Paidi énggal-énggal ngumbah pacul, usak-usik seḍéla ngilangi lendut sing nggubel lengen, banjur wiwit ngrèntèngi yuyu sing wis diklumpukaké mau: ‘Kénging disambel mengké kok, wa, éman-éman tinimbang dibucal,’ kanḍané Paidi isih bikut.

‘Dicarub nganggo krambil saya nyamleng yèn segané putih, dudu ṭiwul.’

‘Nggih koma-koma, wa. Mboten-botené nggih diuleng.’

Wong loro wiwit mangkat bebarengan.

‘Bojomu sajak wis mèh lèké ngono kok, lé.’

‘Pun sanga kok, wa,’ wangsulané Paidi. Kringeté diulapi lengenan klambi.

‘Ning rak wis siyap butuh ta?’

‘Siyap napa ta, wa. Seḍiyané nggih ménda kalih nika. Lha wong pantun sing nḍisik nika medalé gabug danten ngoten. Ngantos mboten saged nyèntèlaké nggé cèlèngan seḍiyan bayèk.’

‘Ya wis ora dadi ngapa. Waton kabèh-kabèh bisa klakon kanṭi becik. Ora perlu ngaya. Ngélingi tembé mburiné,’ pituturé wong tuwa iku.

‘Enggih, wa. Njing selot-seloté nèk ènten sing nggé mbancaki! Eh . . . ngga ta, wa, pinarak kriyin,’ Paidi ngacarani bareng lakuné wis tekan ngarep pekarangan omahé.

‘Nggih ta, wa. Niki bentèrané pun mèh umob,’ Sainem gita-gita metu saka njeron ngomah nguataké sing lanang.

‘Ya . . . ya . . . wis. Mengko soré baé tak dolan-dolan mréné.’

‘Èstu nggih, wa! Pun laut ta, kang?’ genti Sainem mbagèkaké bojoné. O . . . swargané duwé bojo jaka-lara. Dibagèkaké mangkono rasané awak pulih kekuwatané nadyan mentas baé nyambut gawé abot. Bareng weruh sing lanang nyangking kanṭètan yuyu, agé-agé anggoné nyandak sajak seneng: ‘Wah disambel krambil. Nanging krambilé teksih onten nging-

gil. Paidi krasa yèn dipréntah alus. Pacul disèlèh alon-alon, òèwèké banjur memburi ngunḍuh krambil.

Wayah mangan awan, sega uleng wis cumawis nèng tengah ambèn: jangan mbayung, kuluban mbayung, gerèh gorèng sangan lan sambel werna loro.

'Wau pun kebacut nyambel korèk,' Sainem mbukani rembug, 'ngertosa yèn mbekta yuyu rak cukup sambel niki mawon, werna siji.' Wong wadon iku wedi yèn dikira ngebrèh.

'Lha Saliya nèng ngendi?'

'Seg mantuk niku wau. Bar makani ménda terus ngasah arit teng jeḍing ngrika.'

'Maḍang sik, lé!' Sainem celuk-celuk.

'Nggih, yu. Sekeḍap malih,' saka jeḍing Saliya mangsuli lan ora antara suwé wong telu mangan bebarengan krasa nikmat banget.

'Anu ya ...' bubar mangan Paidi mbukak rembug. Saliya ngawasaké, ngentèni apa sing bakal dikanḍakaké kakangé. Nanging sajatiné atiné wis bisa nduga.

'Bab weḍus?' òèwèké nyelani sawisé ditunggu sawatara kakangé durung rembugan.

'He-eh! Terangé baé weḍusmu sida tak-silih, kanggo njagani lèké jabang bayi.'

'Yèn liyané baé piyé ta, kang?' wangsulané ngemu rasa éman.

'Apa sing diandelaké?'

Wong loro banjur meneng-menengan, pikirané paḍa déné nyambut gawé.

'Ning weḍusé meteng ki, kang,' kanḍané Saliya. Banjur diterusi:

'Jeneng kepèpèd!'

'Njur lèh mang ngijoli kapan?'

'Suk nèk wis panèn.'

Saliya meneng, mbatin kanḍané kakangé: 'kepèpèd', nanging batiné cawang loro ngélingi nasibé kakangé sing diéluki, kamangka weḍus cacah loro iku uga dijagakaké kanggo sangu ngumbara menyang Jakarta, perlu golèk buruhan ngumbah montor-montor truk kaya Marija, kanané tunggal désa sing saiki wis luwih ḍisik nyambut gawé nèng kana. Tur weḍus iku asil saka olèhé golèk gaḍuhan. Kedah-kedahé olèhé kepéngin mandiri, urip saka kringeté ḍéwé.

'Bab ijol aku ora sèlak, nanging ya kuwi, suk yèn wis panèn sing di-garap iki.'

'Kira-kira suk bisa metu pira ta, kang?'

Paidi bikut pikiré, ngétung angka-angka awangan, wiwit wiji sing

disebar, banjur ditikelaké. Wusana éntuk gambaran: ‘Pitung kwintal kira-kira. Iki pétung grambyangan,’ kanḍané.

‘Wis dijupuk nggo setor BUUD? Lan utangan rabuk?’

‘Rabuk uwis. Ning sing ḍisik mau durung. Mung baé gambaran, kurang ora sepiraa. Mengko bisa digolèkaké sebrakan nyang pak Jaya sawatara. Disaur gaplèk kebon kidul omah kuwi. Aku krungu saka pak lurah targèt BUUD wis bisa dicukupi nganggo kas désa.’

Saliya manṭuk-manṭuk. Paidi ketara lega, terus nglinting mbako wor lan ora suwé manèh klepas-klepus ngemataké kebul lintingan. Déné Saliya metu ngener jeḍing, bali manèh isak-isik ngasah arit kanggo ngerit damèn mengko soré.

‘Pripun, kang?’ sing wadon takon.

‘Olèh. Nadyan ora pati lega. Ning witikna kepriyé? Lakar aku ngrumangsani wis ora bisa obah liyané kuwi,’ Paidi mangsuli alon-alon, sajak kuwatir manawa ngantia keprungu déning Saliya. Atiné rumangsa lega nalika krungu ing jeḍing kana Saliya rengeng-rengeng nembang gambuh.

Awan cepet dadi soré lan mlaku terus ngoyak playuné menit sing ora tau lèrèn.

‘Kang, weteng kula kraos slemet-slemet.’

Paidi kagèt. Tengah wengi lagi énak ngimpi dadi wong sugih dioyogoyog sing wadon. Dèwèké agé-agé ngelèkaké mripat, njenggirat lungguh nyipati sing wadon ngolat-ngolèt nekem weteng.

‘Wis krasa piyé?’

‘Sajaké pun wanci, kula kraos sikilé mancal-mancal.’

‘Ngundang mbah ḍukun saiki wé ya?’

Sainem manṭuk ngiyani. Paidi njranṭal marani ambèné aḍiné. Sing digugah krugat-krugut miyak sarung, nglèngèk, banjur pitakon alot:

‘Napa, kang?’

‘Tangia, susulen mbah ḍukun. Kanḍaa yèn mbakyumu sajaké wis wanciné. Wis, gèk cepet. Yèn isih turu ḍoḍogana lawangé. Jaken bareng pisan.’

Sing dikongkon njranṭal, gloḍagan nyingkiraké palang lawang banjur brabat metu dialap petengan. Baliné wis ngiring lakuné mbah ḍukun karo nggawa oncor. Tekané dipapag Paidi kang ora gelem metu saka kamar nunggoni sisihané: ‘Niki pripun, mbah?’

‘Ngaliha, lé, tak-garapé déwé,’ préntahé wong wadon tuwa iku. Paidi abot ninggal awit lengené dipiṭing kenceng déning sing wadon karo ngeses nahan lara. Dèwèké nyedakaké lambé ing kupingé sing wadon, bisik-bisik: ‘Aku tak metu sedéla. Iki wis ana mbah ḍukun. Ora apa-apa, nyenyuwuna marang Pangéran.’ Sing wadon lambéné klamedan.

'Wis kana, nunggoni njaba baé!'

Paidi jumangkah metu, sikilé krasa kebandul. Mbah dukun wiwit ngayati kuwajiban.

'Panas, nduk?' pitakoné marang Sainem. Sing ditakoni manjuk ngrintih.

Perlak énggal-énggal dijèrèng, kaya patrap nalika dèwèké dikursus nèng BKIA sawatara minggu kepungkur bebarengan lan dukun-dukun bayi liyané. Déné ing njaba Paidi diobat-abitaké rasa was sumelang. Panduluné kaya-kaya arep nembus lawang pener kamaré bojoné kang lagi prang sabil ngadepi lairé jabang bayi. Angger-angger krungu rintihan saka njero upama kuwagang karepé miyak gedèg, kepéngin nyipati kaya ngapa kahanané sing wadon. Mula nalika weruh lawang kamar dibukak, katon mbah dukun jumejul saka njero, durung-durung wis diserbu rembug. 'Pripun, mbah? Saé?' pitakoné.

'Kowé tak-kongkon seḍéla,' mbah Setra nginggati wangsulan, 'sowan bu biḍan Darsi.'

'Napa simbah kerépotan?'

'Ora. Nanging aku butuh bantuan saka piyayi sing luwih duwur pendidhikané.'

'Kula piyambak napa Saliya?'

'Beciké kowé mangkata dèwé.'

Mbah Setra agahan bali mlebu kamar. Sainem nangis ngrintih. Paidi poyang-payingan karo setengah mlayu nyusul bu biḍan Darsi, liwat pinggir désa, seḍéla wis bali bebarengan bu biḍan, terus njujug kamaré bojoné. Déné Paidi bali manèh lungguh ing papané sakawit karo bola-bali unjal napas landung, nyawang manḍuwur nggolèki papané kang kena disuwuni kekuwatan. Batiné ndremimil muga kabèh mlaku kanti slamet kalis saka goḍa bebaya. Dèwèké, kang sajégé ora tau kécokan rasa wedi kang semono gedéné iku, wektu iku kaya kena ing pasiksané kang mahakuwasa. Ajaa duwé rasa rikuh marang piyayi loro sing isih ana njeron kamar ngurusi bojoné, dèwèké kepéngin nyedaki bojoné.

'Ah, aku kudu percaya marang piyayi loro kuwi. Dèwèké sing pancèn nduwèni kuwajiban nunggu wong sing kerépotan arep nglairaké. Balik aku, bisaku apa ing bab iki?' atiné diyemyem dèwé.

Déné Saliya ḍelog-ḍelog ana tengah latar lungguhan watu gedé sing saben soré, manawa pinuju longgar, mesthi kanggo lungguhan. Ananging lagi ing tengah wengi iki dèwèké ngedepes ana kono. Pikir bocah mau durung patia bisa kanggo nyambut gawé mèlu-mèlu ngrampungu urusané wong-wong sing wis diwasa. Dèwèké isih durung kuwagang mecaki laladan kadiwasan.

Anggoné ndedonga Paidi kanḍeg nalika dèwèké weruh mbah Setra

metu saka kamar, terus ditatab pitakon: 'Pripun, mbah?' Durung nganti olèh wangsulana, kasalak biḍana Darsi ngawé mbah ḍukun. Sing diundang agahan njanṭal mlebu kamar manèh.

Paidi atiné tambah mawud. Ujug-ujug saka njero kamar keprungu bayi nangis cengèr ngegèt, nanging mung sedéla, sebab wengi sepi bali manèh nyaplok kahanan. Mbah ḍukun metu manèh, kesusu. Paidi nglanggati kesusu mapag.

'Kadospundi, mbah?'

'Wis lair,' wangsulané. 'Kembar lanang kabèh,' ḍèwèké nerusaké tanpa èsem.

Paidi nggragap nanggapi: 'Èstu napa, mbah?'

Ḍukuné manṭuk.

'Gusti, matur nuwun!' tanpa krasa Paidi ngaturaké panuwun marang pangwasaning Gusti.

'Bojomu ora apa-apa, nanging . . .,' mbah Setra kanḍeg tembungé.

Paidi kagèt.

'Nanging napa, mbah?' ḍèwèké notol kepéngin mangertèni.

'Gusti kang paring lan uga kang kuwasa mundut bali bayèk kembar.'

'Kalih-kalihipun?'

Mbah ḍukun manṭuk. Paidi panduluné sakala kumepyur. Ḍèwèké nḍoḍok kaya patrapé pesakitan njaluk urip. Ḍèwèké nangis ngguguk nutup rai, lali marang lajéré. Mbah ḍukun ngadeg nggejejer nggémbol rasa welas, nanging ora kuwawa tumandang. Déné ing watu tengah latar Saliya ndomblong, kelap-kelop ora ngerti apa sing kudu diayahi. Malah-malah ora ana manèh sing nggubel pamikiré saliyané weḍus loro sing sésuk bakal didol kakangé menyang pasar kanggo wragad panguburan, lan ḍèwèké wurung ngumbara menyang Jakarta sadurungé olèh ijol dol-dolan pari panènan mangsa ngarep.

Roeswardiyatmo

(in: Panyebar Semangat no. 5, February 1974).